

دكتور
كه مال سه عدى

ئازادىي رۆژنامەگەرى و ئەخلاقى پيشە

دمزگاي O.P.L.C بۇ چاپ و بلاوكرنەوہ
پرۇژەي ماف بۇ بەرھەمە ياسايبەكان
ژمارە (۹)

ھەولتير ۲۰۰۴

دمزگای O.P.L.C بۆ چاپ و بلاوكرنهوه
پروژهی ماف بۆ بهرهمه ياسايبهكان
ژماره (۹)

نازادى رۆژنامهگهرى و نه خلاقى پيشه

دكتور گه مال سه عدى

ههولير - ۲۰۰۴

دەزگای O.P.L.C بۇ چاپ و بلاوكرنەوہ
پروژەى ماف بۇ بەرھەمە ياسايبەگان
ژمارە (۹)

ناوى كتيب : نازادىي رۇزنامەگەرى و ئەخلاقى پيشە
دانانى : دكتور كەمال سەعدى مستەفا
چاپى يەگەم : ۲۰۰۴
پيتچىن و كارى كۆمپوتەرى : دانەر خۇى
تيراژ : ۵۰۰ دانە
چاپ : چاپخانەى منارە / ھەولير

پيشه کی :

هموو پيشه (مهنة) به يك به پئی هه نديك پيئوهري ئه خلاقى
رئك ده خستري و ئهم ريكخستنهش به شيك نيه له ريكخستنى
ياسايى به لام سه ره پاي ئه مهش سيفه تى سه پاوه (الزام) ي هيه
بۆ ئه و كه سانه ي له م پيشه به دا كار ده كهن و پوو به پوو سزايه كى
سه نديكايى ده بنه وه كه سه نديكايه كانيان ئاراسته يان ده كات .
قورسى و سوكى ئه و سزايانهش به پئي گه وره يى و بچووكى ئه و
سه رپيچيانه ده گوپي كه ئه ندامى ئه و سه نديكايه له كاتى
ئه نجامدانى كاره رۆژنامه وانپيه كانى ده يانكات .

پيشه ي رۆژنامه گه رى وه كو هه ر پيشه به كى تر ، به ستر او به
كۆمه لئيك بنچينه ي ره وشت كه رۆژنامه نووسان و خاوه ن رۆژنامه كان
خويان له رئگاي سه نديكايه و به بوخويانيان داناو وه ده بئ
پابه ندى بن . جا هه ره كو له سه ره وه وتمان ، ئه م ريكخستنه
پيشه ييه هه رچه نده به شيك نيه له ريكخستنى ياسايى ، به لام
ده توانين بلين ته واو كهرى ئه وه و ته نانه ت له ولاته
ديموكراسيخوازه كاندا ريكخستنيكى سه ره كيه .

له سيستمى ديموكراسيدا ئه و په رى ئازادى و سه ره به خويى
ده درئ به رۆژنامه گه رى چونكه رۆژنامه و كه ناله كانى ترى راگه ياندى
زمانحالى گهن و له رئگاي ئه و كه ناله وه گهل گوزارشت له بيروپاي
خوى ده كات . بۆيه به شيوه به كى سه ره كى ئه ركى ريكخستنى ئه و
پيشه به بۆ ئه ندامان و كارمه ندانى ئه و پيشه به ته رك ده كرى ته نها
چه ند لايه نيكى كه مى نه بيت كه له ريككى ياساوه ريك ده خستري
به لام فراوانترين گرئنتى ياسايى بۆ ده سته به ر ده كرى تاوه كو له
ده ست قئوه ردان و ده ست درئزى حكومه ت بيارئزريت .

ئەمەولە ولاتىيە كىرتتۈرۈۋەتكەن ئەمەرىكا ئە و گرىنتىيانە گە يىشتۈتە ئە و پە پە گە ي و تە نانە ت دە ستورى ئە مە رىكى سالى ۱۷۹۸ لە يە كە مە ن ھە موارى سالى ۱۷۹۱ دا ئازادىي پۇژنامە گە رى لە دە ست تىۋە ردان و دە ست درىژى كۆنگرىس زامە ن كىردۈۋە و تىايدا ھاتوۋە : ((كۆنگرىس بۇ ي نىيە ھىچ ياسايە ك دە رىكات ئازادىي پۇژنامە گە رى سە نوردار)) .

جا لە بە رنە ۋە ي ئازادىي پۇژنامە گە رى لە ولاتىيە كىرتتۈرۈۋەتكەن ئە مە رىكا بە شىۋە يە كى سە رە كى ملكە چى بە لگە نامە ي شە رە فى پىشە و ئە و بىچىنە پە وشتىيانە يە كە ئە نجومە نى بالاي پۇژنامە گە رى و خودى دە زگاكانى پۇژنامە گە رى دە رىان دە كە ن ، بۇ يە لە خوارە ۋە و لە بە ر پۇشنايى دە ستورى ئە مە رىكى و ياسا ي چاپە مە نىي لوبنانىدا لە سى خالدا لە م بابە تە ئە تۇژىنە ۋە .

خالى يە كە م تە رخان دە كە يىن بۇ دىراسە كىردى دە ستورى ئە مە رىكى و ئازادىي پۇژنامە گە رى . لە خالى دوۋە مددا باسى ئە نجومە نى بالاي پۇژنامە گە رى دە كە يىن و ئە نجومە نى بالاي پۇژنامە گە رى لوبنانى بە نمونە دە ھىننە ۋە . خالى سىپە مە يش تە رخان دە كە يىن بۇ تۆمار كىردى بە لگە نامە ي شە رە فى پۇژنامە گە رى كورستانى و نىۋە ۋە لە تى . دواتر بە تۆمار كىردى ئە نجامە كان كۆتايى بە تۇژىنە ۋە كە دە ھىننە .

۱ دە ستورى ئە مە رىكى و ئازادىي پۇژنامە گە رى

بە رلە ۋە ي باسى ئازادىي پۇژنامە گە رى لە دە ستورى ئە مە رىكى بگە يىن چە ند پە رسىيارىك لە خۇمان دە كە يىن و دە پە رسىن

ئايا ئازادىي پەھا ھەيە تاكو ئازادىي پۇژنامەگەرى ھەبىت ؟ ئەگەر ھەيە ، دەبى ئەم ئازادىيە لەگوى بىت و پوخسارەكانى چىبىن ؟
 ئەى راستە لە ئەمەرىكا پۇژنامە ئازادەو دەستور كەفالىتى دەكات و كۆنگرېسىش بۆى نىيە ياسايەك دەرىكات بۆ دياركردنى سنورى ئەم ئازادىيە ؟ ئايا ئەمە ئەو ناكەيەنى كە پۇژنامەگەرى لە وولاتە دەسەلاتە ؟ ئەبى شوپىنى ئەو دەسەلاتە لە نىو سى دەسەلاتە گشتىيە تەقلىدىيەكان ياسادانان ، جىبە جىكردن ، دادگەرى لە كوى بىت ؟ ئەگەر وايە ، كىن ئەوانەى ئەم دەسەلاتە بەرپۆە دەبەن و چۆن رېكخستراو ھەملەكە چى چ بنەماو پىسايەكە ؟
 ئازادىي پۇژنامەگەرى يەككە لە ئازادىيە گشتىيەكان و لقىكە لە لقەكانى مافى مرۆف كە ئەو مافانەش لە ئەسلدا مافى سروسشتىن و لەگەل سروسشتى مرۆفایەتى مرۆف دەگونجىن و بەرلەو ھەى مرۆف بىتە ناو دەولەت ئەم مافانەى ھەن و ھەر لەگەل لە دايك بوونىيەو ھەبىت و تەنانەت ھەندىك لەو مافانە ھەرلەو كاتەى كۆرپەلەيو لە ناو سكى دايكى دايە سروسشت پىتى دەبەخشىت ھەك مافى ژيان . بەلام دوابەدواى ھاتنە پىزەو ھەى كۆمەل ، مرۆف بۆ رېكخستنى ماف و ئازادىيەكانى بەمەبەستى پاراستىيان لە لە دەستدرىژى كەسانى تر پىويستى بە رېككەوتنىكى كۆمەلایەتى ھەيە ، چونكە پىرۆسەكردنى ئەم ماف و ئازادىيانە بەبى رېكخستن دەبىتە ھۆى پوو بەپوو بوونەو ھەبەگژىە كداچوونىيان ، چونكە بەرژەو ھەندىي ھەرىەكك لەو ئەندامانەى كۆمەل ، خۆى لە خۆيدا ناكۆكە لەگەل بەرژەو ھەندى ئەوى تر . پارستىيان و توو ھە ئازادىي ھەركەسىك لەو شوپىنەو دەست پىدەكات كە ئازادىي بەرامبەرەكەى لى كۆتايى دىت . بەم شىو ھە بىرۆكەى دىالۆك و لىكحالىبوون و ئادابى قسەكردن دروست بوو ھە بەپى ئەم ئادابە ئەگەر دوو كەس كەوتنە بەرامبەر يەك ، دەبى

یه کیکیان گوینگر بی تا نهوی به رامبهری قسه ی خوی ته واو ده کات ،
نه و جا نه و قسه بکات و نهوی تر گوینگر بییت و به م شتیوه یه
بیروپراگورینه وه دروست ده بییت.

که واته هه روه کو وتمان ، مرؤف به ناره زوی خوی دهستی له
هه ندیک ماف و نازادییه گانی خوی هه لگرتووه به مه بهستی زامنکردنی
به شه که ی تری . نه گه روه های نه کردبا ده بووه پاشاگه ردانی و
که سیش خاوه ن ماف نه ده بوو.

هه روه کو له پیشه وه وتمان به رژه وه ندی هه رتاکیک له
تا که گانی کۆمه ل له گه ل به رژه وه ندی نه و پتر ناکۆکه چونکه
هه رکه سیک له وانه به سروشت کۆمه لیک غه ریزه ی هه یه وه ک
غه ریزه ی خۆ خۆشه ویستی و چاولیکه ری و شه پانگیزی و چه ندانی تر
، پاده و ده سه لاتی نه م غه ریزانه ش به سه ر که سایه تی مرؤفه وه له
مرؤفیکه وه بو مرؤفیکه تر به سروشت لیک جیاوازه و نه م
جیاوازییه ی نیوان سروشتی که سان وا له مرؤف ده کات له حاله تی
سروشتی و دوور له حوکمی یاسا و نه قل ملکه چی نه م غه ریزانه ی
خوی بییت و هه رده م به رژه وه ندی خوی بخاته پیش به رژه وه ندی
که سانی تر له کاتی ناکۆک بوونی به رژه وه ندییه که ی له گه ل
به رژه وه ندی نه واندا.

که واته ، بوئه وه ی کۆمه لگایه کی ناسووده و سه قامگیر له
نارادا بییت که هیواو ناواتی مرؤفه و ده سه برداری نابیت ، ده بی نه م
ماف و نازادییه نه پیکبخرین

هه لبه ته نه م ریکخستنه ش له رینگای سنوردارکردنی نه و ماف
و نازادییه نه وه ده بییت ، و پرای دانانی کۆمه لیک نه رک که ده بی
هه مرؤفیک بو پرۆسه کردنی نه و ماف و نازادییه نه ی له نه ستوی
خوی بگریت . که واته هیه ماف و نازادییه که به بی نه رک نییه .

پانتایی ئەم ماف و ئازادی و ئەركانه لەهەموو كۆمەلگایەك
وەكو یەك نین ، لە كۆمەلگایەك بۆ كۆمەلگایەكی تر دەگۆڕین بە پێی
گۆرانی فەلسەفەى سیاسى و ئابورى و كۆمەلایەتى ئەو كۆمەلگایە .
كە دەلێن (كۆمەلگا) مەبەستمان كۆمەلگای سیاسییە واتە ولات .
لە ولاتە سەركوتكەرەكان ، بەچاوى كۆیلە تەماشای مرۆف
دەكەن و بەكاریدەهێنن بۆ خزمەتى حوكمرانان و هیچ سەنگێك بۆ
ماف و ئازادییەكانى دانانن ، بۆیە ئەوەندەى كە دانیشى پیاوانراوە
شتىكى شەكلىیەو بۆ خزمەتى خۆیان دانیان پێدا ناوە نەك
خاوەنەكانیان .

بەلام لە ولاتە دیموكراسیخوازەكاندا ، ئەم تیروانىنە جیاىەو
بەچاوى پێزەووە سەیری مرۆف دەكەن و بە بنچینەى كۆمەلگای
دادەنن ، بۆیە گشت هەول و تەقەلایەك بۆ ئاسوودەییو
بەختەوهرى ئەو دەخریتەگەر . ئەمەش وادەخوایێ كە دان بە ماف و
ئازادییەكانى لە فراوانترین بواردا بنریت .

ئەمەى سەرەووە نموونەى دوو كۆمەلگای سیاسیی لەیەك
جیاوازن ، لەیەكەمیان ماف و ئازادییەگشتییەكان بە ئازادى
پۆژنامەگەریشەووە بوونیان نییە ، و لەمى دوووەمیشدا بواری ئەو ماف
و ئازادییانە هێندە فراوانەو كە یشتۆتە پادەى موبالەغەكردن كە
مەحاله لەم سەردەمە پەرگرت و كێشەو ئالۆزىیەدا وەدى بهێندریت
بۆیە دەبینن ، ئەمڕۆكە هیچ مافێك پەها نییە تاكو ئازادى
پۆژنامەگەرى پەها بێت . بە لكو لە پەوانگەى ئەخلاقى پێشەو داب و
نەرىت و بەرژەووەندییەبالاكانى هەر كۆمەلگای سنوور بۆ ئەم ئازادىیە
دانراوەو دەبێ پۆژنامەنووس پابەندیان بێت .

كەواتە ، دەتوانین بلێن روخسارەكانى ئازادى پۆژنامەگەرى
لەم سەردەمەدا بریتییە لە ملكەچ بوون بۆ بنەماكانى موناغەسەو

په چاوكردنى داب و نهریت و بهرزه وه ندييه بالاكانى كۆمەل و
ئەخلاقى پيشەى پۆژنامەگەرى .

بەم پييه ، ئەمەريكا لە پيشەوهى ئەو ولاتانە ديت ،
كە تياياندا پۆژنامە نازادەو نازادىي پۆژنامەگەرى لەسەر ئەو
بنەمايەى سەرەوه و دوور لە دەسلات و دەست تيوەردانى حكومت
بەپيوەئەچن . هۆى ئەمەش دەگەرپيتەوه بۆ دەسپيشخەرى
نووسەران و هزەندانى ئەو ولاتە بۆ بەرهەستىكردنى تەوژمى
سەركوتكەرى و چەوسانەوه . بەلام لەبەر ئىستغلالكردنى ئەم
نازادىيە لەلايەن پۆژنامەگەرييه وه و دەستدرىژىكردنيان بۆ سەر
مافى خەلك لە سەرەتاي سەدەى بيستەمدا بە هەول و تەقلای
ليژنەى نازادىي پۆژنامەگەرى لە ئەمەريكا تيۆرىي بەرپرستىيى
كۆمەلايەتى كە باشتەين تيۆرىي پۆژنامەگەرييه سەريهەلدا .

بەپيى ئەم تيۆرييه هيج نازادىيەك پەها نيبە بەلك و ئەرك و
بەرپرستىيى كۆمەلايەتىي لەگەل داىە و دەبى ئەو كەسەى پرۆسەى
دەكات لەخۆيه وه هەستى پيىكەت و بەرپرستىيى پۆژنامە نووسيش
لە چوارچيوەى ئەم بۆچوونەدا بەرپرستىيەكى گريمانەكراوه .

كەواتە بەپيى ئەم تيۆرييه ، پۆژنامەگەرى مافى ئەوهى هەيه
پەخنە لە حكومت و دامودەزگاگان بگريت ، بەلام لەهەمان كاتدا
چەندىن بەرپرسيارىتى بنچينەىي ديارىكراوئيشى لەئەستۆيه بۆ
ئاسوودەيى و سەقامگيرىي كۆمەل دەبى پەچاويان بكەت .

جا لە ئاكامى ئەم تيۆرييهدا كە پەواجيىكى باشى لەلاى
حكومەتە سەرمايه دارەكانەوه هەبوو ، لە ئينگلىستان و ئەمەريكاو
هەندى ولاتى تر ، بۆ دانان و دياركردنى ئەخلاقى پيشەى
پۆژنامەگەرى و سەرپەرشتىكردنى ئەنجومەنى بالاي پۆژنامەگەرى
دامەزرا . هەروەها ميسرو لوپنان و سودانىش هەرچەندە ولاتى

سەرمايەدارى نىنە و دىموكراسىيەت و مافى مرقۇش تىيانداندا ۋەكو پىۋىست بەرقەرارنەبوو بەلام سەرەپاي ئەمە ئەنجومەنىكى بالاي پۇژنامەگەرى ۋەك ئەو ولاتانە و نىمچە سەرەپەخۇ بۇ بەرتىۋەبردن و سەرەپەرشتى پىشەى پۇژنامەگەرى دامەزراۋە تىيانداندا .

ھەرۋەكو لە پىشتەر نامازەمان پىكرد ، ئەمپۇكە باشتىن تىۋر لە تىۋرىيەكانى پۇژنامەگەرى (تىۋرىيە بەرپرسىيارىتىيى كۆمەلايەتى) يە و ئازادىي پۇژنامەگەرى لە ولاتە دىموكراسىيخوازەكاندا لەبەر پۇشنىاي ئەم تىۋرىيە پىكخستراۋە . ھىچ گومانىشى تىيانيە ، ھەرۋەكو چۇن ئەم تىۋرىيە بەھەول و تەقەلاي لىژنەى ئازادىي پۇژنامەگەرى و لە ئاكامى نووسىنەكانى وليەم كىچ و جۇن ملتۇن لە ولاتەپەكگرتۋەكانى ئەمەرىكا سەرىپەلدا ئەوماش ئەو ولاتە دەست پىشخەربوۋە لە شۇپش دۇى داگىركەرى ئىنگلىزو پىش فەپەنساس پەيامى مافەكانى مرقۇش دەركردۋەو لەم سەدەپەشدا پىشپەوتىيى كۆمەلگاي نىۋدەولتەتى لەم پوۋەو دەكات و دارپىژەرى سىستىمى جىھانى نويە ، ئەو سىستىمەى كەلەسەر بنەماى مافى مرقۇف و دىموكراسىيەت دامەزراۋە ، ھەربۇيە شتىكى غەرىب نىە كە دەستورى ئەمەرىكى دان بەم ئازادىيە بىنىت و كەفالتىشى بكات . ھەرچەندە ، ئىمە پىمان وايە ، ئەمەرىكا ئەۋەندەى بە پەرۇشەۋەپە بۇ دابىنكردنى زۇرتىن بىرى ئەو ئازادىيانە بۇ ھاۋولاتىيانى خۇى ھىندە باۋەپى بە ئازادىي گەلانى تر نىە . فشار خستەسەر ئەمىرى قەتەرۋكە نالى ئاسمانى جەزىرە بۇ دورخستەۋەى فەيسەل قاسم لە پىرۇگرامەكانى لە كۇتاييەكانى سەدەى رابردوۋ ھەرۋەھا قەدەغەكردنى پەخشكردنى وتارەكانى ئوسامە بن لادن ئەم بۇچوۋنەمان دەسەلمىنن .

ولاتەيەكگرتووهكانى ئەمەريكا لە يەكەمىن ھەموارى دەستورەكەيدا لە ساڵى ۱۷۹۱ لە ژيتر ناوونيشانى بەلگەنامەى مافەكانى مرؤف لە ماددە (۱) دا دانى بە ئازادىي پۆژنامەگەزىدا ناوھ و تيايدا ھاتووه : ((كۆنگرېس بۆىنيە ھىچ ياسايەك دەريكات .. سنور بۆ ئازادىي وشە داينى ، يان ئازادىي پۆژنامەگەرى ، يان مافى خەلك بۆ كۆبوونەوھ لە كەش و ھەواى ئاشتىدا ، ھەروھالە بەرزكردنەوھى سكالاً بۆ حكومت بۆ لا بردنى ئەشكەنجە)) .

ئەگەر بىت و سەرنجى ئەم دەقە دەستورىيە بەدين ، يەكەمجار وادىتەبەرچاوكە لە ولاتەيەكگرتووهكانى ئەمەريكا ئازادىيەكى پەھاي وشە و پۆژنامەگەرى ھەبىت و بەپىچەوانەى ئەويش لە ھەندى ولاتىتردا ئەم ئازادىيە نەبىت . كەچى بە تىرامان و قول بوونەوھ لە ھۆى ئەم حوكمەو مەبەستى ياسادانەرى ئەمەريكى ، ئەوكاتە بۆمان بەدەردەكەوى كە مەسەلەكە واناسان نىيە تا بە ئايان نا يان ئازادى ھەيە يان نىيە وەلامى بەدينەوھ . بەلكو لە ھەموو ولاتىكدا سەرھەپاي دانپيانان بەم ئازادىيە ، سنورىك لەبەردەم پىرۆسەكردنىدا دادەندى و مەرج نىيە تەنانەت ئەو بىرە مافەى كە دانىشى پيانراوھ لە ھەموو كات و ساتىكدا كارى پىبىكرىت . بەلام حياوازى ولاتەيەكگرتووهكانى ئەمەريكا و ولاتانىتر لە پووه وھ لەوھدايە ، كە بەپىي حوكمەكانى دەستورى ئەمەريكى ، حكومت بۆىنيە بە ئارەزووى خۆى كۆت و بەند بەسەر ئەم ئازادىيەدا بسەپىنى ، بەلكو سنورى دەسلانى لەم بارەيەوھ ديارەوھ لە تەسكترىن چوارچىوھدا بۆى ھەيە ئەمە ئەنجام بدات .

كەواتە دەستەواژەى ((كۆنگرېس بۆىنيە ھىچ ياسايەك دەريكات .. سنور بۆ ئازادىي وشە و پۆژنامەگەرى داينى ..)) ئەوھ

دهگه يه نئى كه حكومت بؤى نيه هيچ كؤت و به نديكى پئيشين له
به رده م ئازادى وشه دابنى .

به م پئيه مرؤف ئازاده چى يلى و چى بنووسئ و
چى بلاويكاتوه به بنئ وهى بگه پئته وه بؤ حكومت و په زامه ندى
نه و وه ريگرئ له سهر ئه وهى كه ده يلى يان ده بنووسئ يان
بلاوى ده كاتوه . به لام له هه مان كاتدا ئه م ئازادى بهى ته وه ناگه يه نئى
كه دووره له ليپرسينه وه . به لكو هه مووكاتيگ ده بنئ وهى له
خه يال بيت كه به رپرسه له سهر هه موو قسه يه ك كه ده يكات يان
ده بنووسئ يان بلاوى ده كاتوه وه ئه م به رپرسيته شى گريمانه كراوه و
ده بنئ خؤى هه ستى پئيكات .

ئه مه وه هه روه كو له پئيشه وه ئاماره مان پئى كرد ، ئه م
ئازادى بهى په هانييه و حكومت بؤى هه به له هه ندى كاتدا به مه به ستى
هيمنى و سه قامگرى و ئاسايشى كؤمه ل له ته سكرين بوارد ا كؤتبه ند
له سهر ئه م ئازادى بهى دابنى . بؤنمونه له كاتى پووبه پووبونه وهى
ولات بؤ هيرش و په لامارى دوژمن پئگه به كه س نادرئ به هيچ
شئوازيك خه لك هانبدن بؤ ياخى بوون له خزمه تى سه ربازى و
به رگرى كردن له ولات ، يان خستنه گه پى پؤژنامه گه رى بؤ پوخانى
ورهى جه ماوه رو پئيشكه شكردنى خزمه تى سيخوپى بؤ دوژمن . به لام
قه تيش پئگه ي قسه كردن و نووسين و بلاوكردنه وهى لئى ناگيرئ ،
به لام ئه گه ر ئه م سنورهى به زاند ، خؤى ته حه مولى ئاكامه كانى
ده كات و پووبه پووبى ليپرسينه وه و سزايه كى دوايين (لاحق) ده بيت
له ئاكامى ته وقسه ي كه كردويه تى يان نووسيويه تى يان
بلاوى كردؤته وه .

له هه قيقه ندا ، ئه م حوكمه ي ده ستورى ئه مه ريكي پئيك كؤكه
له گه ل حوكمى شه ريعه تى ئيسلامدا ، هه روه كو خواى گه وره

له مپروه وه ده فهرموئى : ﴿إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا﴾
سوره تى الانسان، نايه تى : ۲

به هر حال ، جياوازييه كى زور هه به له نيوان حاله تى دانانى
كوت و به ندو سانسورى پيشينه (رقابة سابقه) له سهر نازادى
وشه و نازادى پوزنامه گهرى و حاله تى لپرسينه وهى دوايينه (
لاحق) . چونكه له حاله تى يه كه مدا ، حكومت كوت و به ندو
سانسور له سهر ئه م نازاديه داده نيئ و پيگا به خاوه نه كه هى نادات
ئه و قسه به بكات كه به دلى حكومت نييه و له گه ل
به رزه وه ندييه كانيدا ناگونجئ . وه له م حاله ته دا نه يئنى ئه م
مه سه له به شاراوه ده بيت له نيوان فه رمانبه ريكي حكومت و خاوه ن
پايه ك بي ئه وهى جه ماوه رو پاي گشتى ناگادار بن و بتوانن قسه و
باسى ليوه يكه ن كه نايان ئه و كه سه به هه قيقه ت سنورى نازادى
به زاندوه يان نا ؟

به لام له حاله تى دووه مدا ، خاوه ن پايه كه به ناشكرا گوزارشت
له بيروپاي خوى ده كات بي ئه وهى پئويستى به په زامه ندى حكومت
بيت ، به لام له هه مان كاتيشدا نابئ ئه وهى له ياد بچئ كه ئه م
نازاديه ي لكاوه به لپرسينه وه يه كى كومه لايه تى وه هه رده م
پوويه پووى سزا ده بيته وه ئه گه ر سنورى ئه م نازاديه ببه زئينئ و له و
هتله سورانه بدات كه كومه ل بوى داناون وه يان نه نجومه نى بالاي
پوزنامه گهرى وه ك به شيك له نه خلاقى پيشه ي پوزنامه گهرى دور له
ده سه لائى حكومت بوى داناون .

بيگومان جياوازييه كى زور هه به له نيوان هه ردوو حاله تدا .
له حاله تى يه كه م ، نه گهرى خراب به كار هينانى ده سه لات له لايه ن
حكومه ته وه دژى نازادى پوزنامه گهرى ده كرى و له وانه به حكومت
ده سه لائى خوى خراب به كار به يئنى و دژى هه موو بيروبوچونيك

بوہستنی که دژی پھوتی ئو بیٹ ، بھمش پۆژنامھ گھری نھ یار (معارض) و بیروپای جیاواز لھ ناو کۆمەل دروست نابیت ، ئھمش خۆی لھ خۆیدا ئو ئھوئە گھ یەنئ کھ بھ شیککی زۆری ھیزوتوانای ھزری ئھندامھ کانی کۆمەل ھەر بھ شارا و ھیی و بی ئیستسمار دھ مینتتھ و ھو سوود لھ گشت ھول و تواناکانی مرۆف و ھرنا گھری و پشکھ تنیش تا پادھ یھ کی زۆر دھ و ھستنی . بھ لام لھ حالھ تی دووھ مدا ھەر چھ نڈھ حکومەت دھ سھ لاتی دانانی کۆت و بھ ندو سانسۆری پشینی لھ سەر ئازادی و شھو ئازادی پۆژنلمھ گھری نیھ بھ لام سھر پای ئھمھ دوی بلاو کردنھ و ھی مافی لیپرسینھ و ھو سزادانی ئو کھ سانھ ی ھ یھ کھ سنوری ئھم ئازادییھ دھ بھ زینن . و ھلھم حالھ تھ شدا حکومەت ناتوانئ دھ سھ لاتی خۆی بھ خراپی بھ کاربھینت ، چونکھ چاوی گھل کراو ھ یھ و چاودیزھ بھ سھریھ و ھ .

شایھ نی ئامازھ بۆ کردنھ ، دھ سھ واژھ ی ((کۆنگرئس بۆ نیھ ھیچ یاسایھ کھ دھ رکات سنور بۆ ئازادی و شھ ، یان ئازادی پۆژنامھ گھری دابنئ)) ، ئازادی پۆژنامھ گھری ئھ خاتھ نیو قوولایی دھ ستوری ولاتھ یھ کگرتووھ کانی ئھ مھریکا ، ئھم بھ لگھ نامھ یھ ش پھیکھری حوکمرانیتئ پیک دینتت ھر و ھا بنچینھ یھ بۆ یاساکانی ولاتھ یھ کگرتووھ کانی ئھ مھریکا .

دھ ستوری ئھ مھریکی لھ دانانی چوارچێوھ ی حکومھ تی ئھ مھریکیدا ھاوسھ نگییھ کی لھ نیوان دھ سھ لاتی یاسادانان ، و دھ سھ لاتی جیبھ جیکردن ، و دھ سھ لاتی دادگھری پاگرتووھ .

دھ سھ لاتیکی جیاوازو سھریھ خۆی داوھ بھ ھریھ کیک لھم دھ سھ گشتییانھ . مھ بھ ستیش لھ دابھ شکردنی دھ سھ لات لھ نیوان ئھم دھ سھ گشتییانھ دا بھ شتوھ یھ کی جیاوازو سھریھ خۆ دانانی سیستیمیکھ ، دابھ شکردنی دھ سھ لات لھ نیوان دھ سھ کانی

حوكمپرانىتى ، تىايدا بەشدارى دەكات لە ھىمنى و ئاسوودەيىو
سەقامگىرىيە .

وہ بەپىي يەكەمىن ھەموارى دەستورى ئەمەرىكىي سالى
۱۷۹۱ كە تايىبەتە بە بەلگەنامەي مافەكانى مروف ، ھەر لە و پۆژەوہ
پۆژنامەگەرى بوو ھىز و خاوەن پاىخۆي . ئەمپۆكەش ئازادىي
پۆژنامەگەرى لە ولاتەيەكگرتووەكانى ئەمەرىكا زۆرجاران بە
دەسەلاتى چوارەم ناوي ئەبردريت و ھەربەم ناوہش دەناسريت ،
ئەم ناوہش ئەوہ دەگەيەنى ، كە پۆژنامەگەرى لە ولاتەدا شان
بەشانى سى دەسەلاتەكەي تر بەشدارى دەكات لە حوكمپرانىتى ولات .
كىشە ئابروپوہرەكەي ((وەتەرگىت)) باشترىن نمونەي ھىزى
پۆژنامەگەرىيە وەك دەسەلاتىكى چوارەم لە ولاتەيەكگرتووەكانى
ئەمەرىكا .

ئەم كىشەيە ، دوو پۆژنامەنووسى ئەمەرىكى لە پۆژنامەي
((واشنتون پۆست)) وروژاندىان و ئاشكرايان كرد ، بوو ھىزى
دەست لە كار كىشانەوي سەروكى پيشوى ئەمەرىكى نىكسون ، و
دەرچونى لە كۆشكى سىي بەرلەوہي ماوہي سەروكاپەتییەكەي
تەواوبىت .

ئەگەر بىت و سەرنجى ئەو بىرگە جىاجىايانەي ياساي
ئەمەرىكى سەبارەت بە دانانى كۆت و بەند لە بەردەم ئازادىي
پۆژنامەگەرى بەدەين و بەراوردى بكەين لەگەل پانتايى ئەو مملانى
زۆرو درىزخايەنەي كە پۆژنامەگەرى لەگەل حكومەت دەيكات
بىئەوہي پووبەرووي لىپرسىنەوہ بىت ، دەبينىن دادگا وەك
دەسەلاتىكى سەربەخۆ ، ھەر وەكو لە ماددە سىي دەستورى
ئەمەرىكىدا ھاتووە ، ھەمىشە پالېشتىك بوو بۆ دەسەلاتى
پۆژنامەگەرىو باشترىن زەمانىش بوو بۆ ئەم ئازادىيە .

ئەو كۆتەشە گرېنگانەى كە بەرزىبونەتەوہ بۆ بەردەم دادگا پېڭگا
خۆشكەر بوون بۆ پتەوكردنى ئازادىي پۆژنامەگەرى ، كە تايبەت
بوون بە بە دواداچوونى زانىيارىو بلاوكردنەوہى بەلگەنامە
حكومىيەكان يان ئەو زانىيارىيانەى كە كەسايەتییەگىشتىيەكان لەبەر
چاوى خەلك دادەبەزىنى . بۆنموونە ، دادگای بالای ئەمەرىكى خۆى
خستەپال پۆژنامەگەرى دژى حكومت لە مەسەلەى پېڭگادان بە
پۆژنامەكان بۆ بلاوكردنەوہى ئەو بەلگەنامە حكومىيانەى كە دواتر بە
بە بەلگەنامەكانى ((پنتاگون)) ناسران .

پۆژنامە ئەمەرىكايىەكان ئەم بەلگەنامە نەپتىيانەى شەپى
فېتنام دواى ئەوہى كە بەشېوہەيەكى نارەسمى وەدەستيان كەوت و
سەرەپاى لارى حكومت بلاويانكردەوہ .

هەرۆهەا دادگای بالای ولاتەيەكگرتوہەكانى ئەمەرىكا
بەپىيەيەكەمىن هەموارى دەستور بېريارى لەسەر چەند حەسانەتيك
لە ياساكانى ناووزپاندن دا ، بۆئەوہى پۆژنامەگەرىو دەزگاكانى
پاگەياندن دەسھەلگن لە بلاوكردنەوہى تەواوى ئەو راپۆرتانەى
كە تايبەتن بە كاروبارەگىشتىيەكان بۆ پزگارىبوون لە
پووبەپووبوونەوہى داواى دادگايىو ئەگەرى دەفەكردنى قەرەبووى
دارايى . وە بۆئەوہى كەسايەتییەكى گىشتى دەعوای ناووزپاندن لە
پۆژنامەيەك يان ھەر كەنالىكى پاگەياندن بىاتەوہ ، دەبى بوونى ((
نيازخرابى)) لە پشت ئەم بلاوكردنەوہى بەسەلمىنى .

ئەمەو دادگاكان بېريارىان دا كە ئەوكاتە ((نيازخرابى)) لە
پشت بلاوكردنەوہكەدا دەبى كە بابەتەكى بلاوكردۆتەوہ بزانتى ئەو
زانىيارىيانەى بلاوى كردوونەتەوہ درۆيە يان لە ئەنجامى كەمتەرخەمى
ئەو پۆژنامەيە يان كەنالەوہ بووہ كە لە بلاوكردنەوہى ئەو بابەتە

ته نكیدی نه کردوه که نایا نه و زانیاریانه پاست و دروستن یان نادروست .

هه لئه ته نه رکی سه لماندن (نیازخرابی) پوژنامه و که ناله کان له بلاگردنه وهی زانیارییه کان نه رکیکی قورسه و دانانی نه م نه رکه له نه ستوی که سایه تییه گشتی به کان خوی له خویدا خزمه تکردنی نازادیی پوژنامه گه ری و پاراستنیه تی له ده سه لاتی حکومت .

نه م و سه ربه خویه تی پاسته قینه ی دادوه رانی فیدرالی له نه مریکا ره گه زکی سه ره کییه بو په ره پیدانی نه و حه سانه ته یاسایانه ی که پوژنامه گه ری و که ناله کان تری راگه یاندن سوودی لی و ره ده گرن . سه رکی ولاته یه کگرتووه کان نه مریکا دادوه رانی فیدرالی به په زامه ندی نه نجومه نی پیران داده مه زینتی . به لام دوی ده رچوونی په زامه ندی له سه ر دامه زانندیان ، نه و که سانه تاکو مردن له پله و پایه ی خویان سده میننه وه ، و پاریزراویشن له نه گه ری هر پاله په ستویه کی ده ره کی که په نگبیت له لایه ن به رپرستیکی حکومت یان ده سه لاتی یاساییه وه بخزیته سه ریان ، هه روه ها نابیی مووچه و ده رماله یان که م بکریته وه یان له بهر نه م هه لوئسته یان پله و پایه یان لی بستندریتته وه .

به م پتیه ، سه ره پای نه وهی که له ده ستوری نه مریکا نازادیی پوژنامه گه ری وه که ده سه لاتیکی گشتی ناوی نه هاتوه ، به لام دوبه دوی به که مین هه مواری سالی ۱۷۹۱ و ده سه ته به رکردنی گرینتی بو ریگاگرتن له کونگریس بو سنوردارکردن و دانانی کووت و به ند له به رده م نازادیی پوژنامه گه ریداو هه روه ها ده سه ته به رکردنی حه سانه تی دادگه ری له لایه ن دادگای بالاو دادگای تری نه مریکی ، ده توانین بلتین نازادیی پوژنامه گه ری هیچی له سی

دەسلەتە گەشتییە کە یاسادانان و جیبە جێکردن و دادگەری کە مەتر نییە و بە لێکەر لە هەندێ کاتدا لە وانیش کاراتر و کاریگەرترە ، چونکە چۆن چاودێر بە سەر یانە وە ئەو هاش کارگەرێتی هەیە لە دەرستکردنی رای گەشتی و دەرستکردنی بێراره سیاسی و ئابووری و کۆمەلایەتی و یاساییەکانی ولات ، هەربۆیە هەندێ کەس تەنانەت بە دەسلەتە دوویم ناوی دەبن .

دوای ئەوەی کە بۆمان دەرکەوت لە ئەمەریکا و ئەو ولاتانەی باوەڕیان بە دیموکراسییەتیکی راستەقینە و تەواو هەیە ، ئازادیی پۆزنامەگەری دەسلەتەتیکی سەر بە خۆ جیاوازی لە سێ دەسلەتە گەشتییە کە تری ولات ، بابزانی کۆن ئەوانە و ئەو دەسلەتە بەرپۆوە دەبن و ئەو بنەمایانە کامانەن کە کاری ئەم دەسلەتە پێک دەخەن .

لە ئەمەریکا و ئەو ولاتانەی کە پێچکە و ئەویان گرتۆتە بەر بۆ دەستە بەرکردنی زۆرتین بپی ئازادی بۆ وشە و پۆزنامەگەری ، هەروەها بە مەبەستی پاراستنی پۆزنامەگەری لە دەست تێوەردانی حکومەت و دەسلەتە یاسادانان و دەستە بەرکردنی زۆرتین بپی ئازادی بۆ پڕۆسەکردنی پۆزنامەگەری ، لە پێگای ئەنجومەنیکی بالای پۆزنامەگەرییە و ئەم دەسلەتە بەرپۆوە دەچن ، هەروەها لە پێگای دانانی کۆمەلێک بنچینە و ئەخلاقییە وە کە پێی دەوتری ((بە لگە نامە ی شەرەفی پۆزنامەگەری)) کە لە لایەن ئەنجومەنی بالای پۆزنامەگەرییە وە دادەندری بۆ پڕۆسەکردنی ئەم پیشەییە ، کاری پۆزنامەگەری پێک دەخستری .

لە خوارە وە ، لە دوو خالدا باس لە مەسەلەییە دەکەین . لە خالی یەکەمدا باس لە چۆنیەتی دامەزران و پەیکەری پێکخستنی ئەنجومەنی بالای پۆزنامەگەری دەکەین و ئەنجومەنی بالای

پۆژنامەگەری لوبنانی بە نمونە دەھیتینەو ، و لە خالی دووھمیشدا باس لە بەلگەنامە شەرەفی پۆژنامەگەری دەکەین و بەلگەنامە شەرەفی پۆژنامەگەری نێودەولەتی بە نمونە دەھیتینەو :

۲ - ئەنجومەنی بالای پۆژنامەگەری

بەمەبەستی زامکردنی سەربەخۆیی و ئازادیی پۆژنامەگەری و پاراستنی لە دەستدریژی و فشاری حکومەت و دەسەلاتی یاسادانان ، لە ئەمەریکا و بەریتانیا و ھەندئ ولاتی تر کە باوھەریان بە جۆریک لە جۆرەکانی دیمۆکراسییەت ھەیە وەک میسرو لوبنان لە پێگای دامەزراندنی ئەنجومەنی بالای پۆژنامەگەرییەو ئیش و کارەکانی پۆژنامەگەری لە ولاتدا بەرپۆدەدەچن .

لە ئەمەریکا و بەریتانیا پۆژنامەنووسان خۆیان لە پێگای ھەلبژاردن لە کەش و ھەوایەکی ئازاددا سەرۆک و تەندامانی ئەم ئەنجومەنە ھەلدەبژیرن و ، ئەم ئەنجومەنە لە پێکھاتنیدا جیاواژە لە سەندیکای پۆژنامەنووسان و ماوھە ئەندامیتییەکەشی دیاریکراو .

ئەنجومەنی بالای پۆژنامەگەری دەستەبەکی سەربەخۆیە بە کاروباری پۆژنامەگەری ھەلدەستن بە شتوویەکی کە ئازادی و سەربەخۆییەکی لە چوارچێوەی یاسادا بپاریژن ، وە لە نیوان دەسەلاتەکانی ئەنجومەنی بالای پۆژنامەگەری گرتنەبەری ھەموو ئەو شتانە پەرە بە پۆژنامەگەری ئەدەن و پێشە دەخەن و پالپشتی دەکەن بە شتوویەکی کە شان بە شان پێشکەوتنی زانستی لە بوارەکانی پۆژنامەگەری بپروات و ھەروەھا وادەکات یگاتە فراوانترین ناوچە ، ھەروەھا کاری پۆژنامەگەری دەپاریژن و کەفالتی مافی پۆژنامەنووسان دەکات و زامنی ھەستانیان بە

كاروپيشەكانيان دەكات و بەلگەنامەى شەرەفى پۆژنامەگەرى دادەنىت لەگەڵ ئەو ئەو بنچىنانەى زامنبوونى پېژگرتن و جىبەجىگردنى كەقالەت دەكەن .

كەواتە ئەم ئەنجومەنە سەرپەرشتى كارى پۆژنامەگەرى دەكات لە ولاتدا ، و هەلەستى بە دانانى بەلگەنامەى شەرەفى پۆژنامەگەرى كە برىتييه لە كۆمەلگەى پرىنسىپ و بنچىنەى ئەخلاقى تايبەت بە پيشەى پۆژنامەگەرى و دەبى پۆژنامەنووس و كەنالەكانى پراگەياندن پابەنديان بن ، ئەگىنا رووبەرووى لىپرسىنەو دەبن لە لايەن ئەم ئەنجومەنەو . بۆ زياتر پوونكرىدەو لە خوارەو تيشك دەخەينە سەر ئەنجومەنى بالاي پۆژنامەگەرى لوبنانى وەك نمونە .

٢ ١ ئەنجومەنى بالاي پۆژنامەگەرى لوبنانى

لە ياساى چاپەمەنى لوبنانى ١٩٦٢/٩/١٤ هەمواركراولە فەسلى چوارەم لە ژىر نارونيشانى ((ئەنجومەنى بالاي پۆژنامەگەرى)) لە ماددە / ٩٥ دا هاتووه : ((دەستەبەك لە بەكئىنى پۆژنامەگەرى لوبنانى هەلەقولئ پئى دەوترئ) ئەنجومەنى بالاي پۆژنامەگەرى) ئەم ئەنجومەنە لە نوسىنگەى هەردوو سەندىكاي خاوەن پۆژنامەكان و سەندىكاي پۆژنامەنووسان و دوو ئەندام لە هەريەكئ لە دوو سەندىكايە كە ئەنجومەنەكەى هەليان دەبژئىرئ بۆماوەى سالىك پئىك دئت ، بەلاىكەى مانگى جارئك كۆدەبئتەوە يان لەكاتى داخوازى ئەنجومەنى بەكئىك لە دوو سەندىكايە .

سەرۆكى دەزگاي پۆژنامەگەرى و كاروبارى ياساى لە وەزارەتى پراگەياندن نوئىنەرى حكومەتە لە ناو ئەم ئەنجومەنەو هەموو ئەو لئژنەو دەستانەى لئى هەلەقولئىن .

ههروهه ما سه رۆكى به پێوه به ریتى پۆژنامه گهرى له ده زنگای
ناوبراو بپاردهرى لیژنهى ناوبراو له مادهه / ۹۷ ده بیئت)) .

۳ - به لگه نامه ی شه ره فی پۆژنامه گهری

۱ ۳ به لگه نامه ی شه ره فی پۆژنامه گهری کوردستانى

هه رچه نده سه ندى کای پۆژنامه نووسانى کوردستانى عیراق
وه کو نه نجومه نى بالای پۆژنامه گهری میسرى و لوبنانى به لگه نامه ی
شه ره فی پۆژناه، گهری به شیوه یه کى سه ره خۆ ده رنه هیناوه ، به لام
ئه مه ئه وه ناگه یه نیت که پرنسیپ و بنچینه کانى ئه خلاقى پیشه ی
پۆژنامه گهری بۆ پۆژنامه نووسان دیار نه کرد بیئت . به لکو له زمنى
یاسای سه ندى کای پۆژنامه نووسانى کوردستانى عیراق ژماره (۴) ی
سالى ۱۹۹۸ له مادهه ی بیسته مدا له ژیر ناو نیشانى پابه ندىیه کان له
ده خالدا تۆمارى کردووه به م شیوه یه ی خواره وه :

دووه م : پابه ندىیه کان :

نابى پۆژنامه نووس ئه م کارانه بکات :

- ۱ ئه وه ی ده سه لاته کانى لیکۆلینه وه ، یان دادگاگان گرتویانه ته
ئه ستۆ که کارده کاته سه ر پێره وى لیکۆلینه وه یان دادگایى کردن .
- ۲ ئه نجامدانى ئه و پیشه یه به بى تازه کردنه وه ی به شداربوون له
سه ندى کادا به پێى ئه م یاسایه .
- ۳ به کارهینانى هه رهۆیه ک یان پێگه یه ک به مه به ستى قازانجى
ناپه وا.
- ۴ وه رگرتنى پیتاک به بى په زامه ندى ئه نجومه ن .

۵ ناوبانگ زړاندنی پېشه‌که و ناشکراکردنی نه‌ټیټیبه‌کانی یان هره‌شه‌کردن له هاو‌نیشنمانییان به‌هر پړگاو شیوه‌یه‌ک بی له شیوازه‌کانی پوژنامه‌نووسی .

۶ شلوق‌کردنی موعانه به سیستمی فیدرالی له کوردستانی عیراقد او شیواندنی ناسایشی هاوولاتییان به پړگای پاسته‌و‌خوبن یان ناراسته‌و‌خو ، ه‌روه‌ها وروژاندنی غ‌ریزه‌کانی جه‌ماوهر به‌هر پړگایه‌ک بیت .

۷ قوستانه‌وه‌ی وشه‌ی نووسراو یان نی‌ردراو قوستانه‌وه‌یه‌کی (تایبه‌تی) بۆ سوودی تایبه‌تی و زیان به‌خش بی به‌خه‌لکی‌تر ، یان خو له خه‌لک گوړین (انتحال‌صفا) یان هه‌لگرتنی فیکره‌یه‌ک و زهره‌رگه‌یاندن به‌په‌وشت و نیزامی گشتی .

۸ به‌هه‌له‌بردنی جه‌ماوهر به‌زانیاری نادروست و لی‌کدانه‌وه‌ی پووداوه‌کان ، به‌جوړیک دووربی له ده‌ستپاکی یان بلاو‌کردنه‌وه‌ی نادل‌نیایی لیتیان .

۹ وهرگرتن و هه‌لټنجان (اقتباس) له به‌ره‌می که‌سانی‌تر به‌بی‌ثامازه‌کردن بۆ خاوه‌نه‌که‌ی یان سه‌رچاوه‌که‌ی .

۱۰ قوستانه‌وه‌ی پوژنامه‌نووسی بۆ تانه‌لیدان و سووکایه‌تی کردن به‌پیروزه‌ثایینی و نیشتمانییه‌کان.

۳ ۲ به‌لگه‌نامه‌ی شه‌ره‌فی پوژنامه‌گیری نی‌وده‌وله‌تی

به‌لگه‌نامه‌ی شه‌ره‌فی پوژنامه‌گیری نی‌وده‌وله‌تی له لایه‌ن لیژنه‌ی نازادیی پاگه‌یاندنی سه‌ر به‌ پړکخراوی یونسکو دانراوه‌وله‌ خولیسی چوارده‌ه‌مینی نه‌م پړکخراوه‌ له‌ سالی ۱۹۵۲ دانسی

پيادانراوه و حوكمه كاني به به شيك له ياساي گشتي نيوده وله تي داده ندرين و دهبي پوژنامه نووسان خاوه ن پوژنامه كان پابه ندي بن . له پيشه كي نم به لگه نامه يه دا هاتوه : ((نازادي پوژنامه گه ري و راگه يانندن مافيكی بنه په تيبه له مافه كاني مرؤف و سهنگي مه كه كه بؤ گشت نه و نازادي يانه ي كه به لگه نامه ي پيخراوي نه ته وه به كگرتيوه كان ده بيان دركيني و جار نامه ي جيهاني مافه كاني مرؤف ده قنوسيان ده كات و هوكار يكي سه ره كيشه بؤ سه قامگيربوني ناشتي .

له هه موو نه وانه گرنگتر بؤ كه فالتی نم نازاديه ده بي كارمه نداني پوژنامه گه ري و راگه يانندن له كاتي گوزار شتكردي بيروپاياندا گشت توانايه كيان بخه نه گه پ بؤ خؤبه دوور خستنه وه له سو كايه تي پيكردي كه سان و شته پيروزه كان كه خؤيان ته هه مواي نه نجامه كاني ده كهن و ده بي هه ميشه پشتبن له سه ره پيرسي تي نه ده بي كه واين لي ده خوازي كه ده ست پاك و پاستگو بن له ده قنوس و پافه و ليكدانه وه ي پوداوه كان .

دواتر نم به لگه نامه نيوده وله تيبه وه ك ياسايه ك دانراوه بؤ په فتاري پيشه يي هه رتاكيك داواي لي كرابي ت به دواي هه وال و زانياريدا بگه پي يان بيگويزي ته وه يان په خشي بكات و به دوايان دا بچي يان نه ركي وه سفكردي نه و پوداوانه ي كه پوونه دن پيي بسپيردي جا نه وه سفه به نووسين بي ت يان به قسه وه يان به هه ر پنگايه كي تري گوزار شتكردي بي ت)) .

ماده ي يه كه م :

ده بي كارمه نداني پوژنامه گه ري و راگه يانندن نه وه ي له توانايان دايه بيخه نه گه پ بؤ به خشي ني هه والي پاست و دروست بؤ جه ماوه رو مو تابق بي ت له گه ل پوداوه كان هه روه ها ده بي له پاستي

ئەوزانىارىيانەى كە وە دەستيان دەكەوى بگۆلنەو وە نابی هیچ
پوداویكى گرینگ لەبیر بکەن یان پوداوەکان بە ئەنقەست بشیوینن .

ماددەى دووهم :

پروسة کردنیكى شەریفانەى پۆژنامەگەرى ، دلسۆزى بۆ
بەرژەوهندیى گشتى دەخوازى ، لەبەرئەو دەبى پۆژنامەنوسان
دوور بکەوئەو لە كۆششکردن بۆ بەدیئانانى بەرژەوئەندى تاییەتى
یان پشتگىریکردنى بەرژەوئەندییەكى ناکۆك لەگەل بەرژەوئەندییەكى
گشتیدا ، ھۆیەکان و دافەکان ھەرچبەك بن .

ناوژراندنى بە ئەنقەست كە پشت بە بەلگە نابەستى یان
گۆرپنى قسەى كەسان ، بە ھەلەى پیشەى ترسناك دادەندریت و
نیازپاكى و دلسۆزیش بەرامبەر جەماوەر بە بنچینەى پۆژنامەگەرى
بەریز و شایەن بە ناوہكەى دادەندریت و ھەرھەوالتك دواى
پەخشکردنى دەرکەوت درۆیە و زیانبەخشە دەبى لەخۆو و بەزویى
پاست بكریتەو ، ھەرھەا دەبى ئەو پڕۆپاگاندەو ھەوالانەى كە
بى بەلگەن داپرێژدینە ناو قالمبكى وەھاوہ كە سروشتى راستەقینەى
خۆیانى پێوہ دیاریت .

سێیەم :

كارمەندانى پۆژنامەگەرىو پاگەیانندن دەبى كاریكى وەھایان
بۆخۆیان بۆ غەیری خۆیان نەوى كە لەگەل دەسپاكى و كەرامەتى
پیشەكە نەگونجى . وە دەبى ئەم بنچینەى بەجەسپى لەسەر ھەموو
ئەو كەسانەى بەشداری لە كارەكانى ئابوورى و بازرگانى كە
پەيوەندیى بە پیشەى پۆژنامەگەرییەو ھەبە دەكەن و دەبى

ئەوانەى پەخشى ھەوال دەكەن وەيان تەعلیق دەنوسن تەواوى ئەو بەرپرسىارتىيە تەحەمول بكن كه له ئاكاميدا دىتەكايە وە ، مەگەر پىشەكى و بە راشكاوھىي تەحەمولکردنى ئەم بەرپرسىارتىيەيان پەتەردبىتە وە .

وہ ھەريەكێك تۆمەتێكى درابىتە پال لەپوى ناوونايانگ يان پەوشتىيە وە ماقى بەرپەرچدانە وەى ئەو تۆمەتانەى ھەيە كە لەوانەيە لەناو ھەوالەكان يان تەعلیقەكاندا بىت .

كەواتە دەبى پىزگرتنى ناويانگى خەلك بنچينە يەك بىت لە بنچينەكانى پيشەى پۆژنامەگەرى و نابى تەعەپوزى ژيانى تايبەتيان بكرى وەيان ناويانگيان بزىندى مەگەر بەرژە وەندىي بالا وابخوازىت ھەروەھا لە ئەرکەكانى پۆژنامەنوس پاراستنى نەپنىيەكانى ئەو سەرچاوانەى كە زانيارىيەكانى لاوەردەگرتى ئەو زانيارى و ھەوالانەى كە ھەندى سەرچاوەى نەپنى بۆ كارمەندانى پۆژنامەگەرى دركاندبوونيان نەپنىيەتى پيشەى پۆژنامەگەرى كە پۆژنامەنوس بۆى ھەيە سپشت بە ياسا بىستى بۆ پاراستنى دەيانگرتتە وە .

ماددەى چوارەم :

ئەو پۆژنامەنوسانەى كە دەيانەوى ئەو پوداوانە بنوسن و تەعلیقيان لىدەن كە و تونەتە ولاتىكى غەيرى ولاتى خويان دەبى ئەو زانياريانەى كە دەرفەتى نووسين و تەعلیقيان لەسەر ئەو پوداوانە بۆ دەپەخسىنى راستى و دادپەروەرى وە دەست بەپنن .

ماددەى پىتجەم :

بەپىتى ئەو پرىنسىپى ئەم بەلگە نامە يە پىشتى پى بەستورە بەرپرسىيارىتى كە فالە تكدردنى رىزو شەرفى پىشە دەكە وىتە ئەستوى كارمە ندانى رۇژنامە گەرى نەك حكومە تەكان . بۇ يە نابىن هىچ بەندىك لە بەندەكانى ئەم بەلگە نامە يە بەچە شنىكى وا لىك بدرىتەوہ رىگا بە دەستىوہ ردانى حكومە تەكان بدات ئەو دەستىوہ ردانە ھەرچ جۇرىك بىت بۇ جىبە جىكردنى ئەو ئەركە ئەدەبىيانەى لەم بەلگە نامە يە دا ھاتوونە .

شايەنى نامازە بۇكردنە ، چونكە بەلگە نامەى شەرفى رۇژنامە گەرى پىوہرەكانى لە جارىى گەردوونىى مافى مرؤف وەرگرتوہ كە ئەو پىش بەدەورى خوى بۇ پەيمانى نىودە ولەتى بۇ مافە شارستانى و سياسىيەكانى سالى ۱۹۶۶ بنچىنە بووہ ، بۇ يە دەبى رۇژنامە نووس پابەندى ئەوانىش بىت .

ئەنجام :

لە ئەنجامى ئەم تۆزىنە ۋە يەدا گەشتىنە ئەم ئاكامانى
خوارە ۋە :

۱ نازادىيەكى پەھى پۇژنامە گەرى لە ھىچ ۋلاتىكدا نىيە ،
بەلام جۇرۇ قەۋارە كۆت ۋ بەندەكانى لە سىستىمىكە ۋە بۇ
سىستىمىكى تىرى فەرمان پەۋايى دەگۆرئ .

لە ۋلاتە دىموكراسىخۋازەكاندا دەخىرتە نىۋ قالىبى ئەخلاقى
پىشەى پۇژنامە گەرىيە ۋە ۋ ، پۇژنامە نووسان لە پىگى
ئەنجۈمەنەكانىانە ۋە خۇيان بۇ خۇيان دايدە نىقن ۋ پابەندىشىيان
دەبن .

بەلام لە ۋلاتە سەركۈتكە رەكان ئەم نازادىيە بە پۇژنامە نووسان
ۋ پۇژنامە گەرى نادىرى ۋ ھەموو كاتىك موعە پەرن بۇ
دەستىۋەردان لە نىش ۋ كارەكانىيان ۋ سەركۈتكەرنە ۋە يان لە
لايەن حكومەتە ۋە .

۲ ئەمەرىكا لە پىشە ۋە ۋە ۋلاتە دىموكراسىخۋازەكانى جىهان
دېت بۇ بەرقەرار كىردن ۋ زامنىكىرنى نازادىي پۇژنامە گەرى . لە ناۋ

دەستوردا ئەمەى بەرجهسته کردووہ و ھەنگاوى عەمەلىشى بۆ
ھاويشتووہ .

۳ پيکھيتانى ئەنجومەنىكى بالاي پۆژنامەگەرى لە پيگاي
ھەلبژاردنيكى ئازاد و بى دەستيوەردان گەورەترين زامەنە بۆ
سەرپەخويى و ئازادىي پۆژنامەگەرى .

۴ سەرەپاي ئەو ھەول و تەقەلايانەى لە لوبنان و ميسردا بۆ
ئازادى و سەرپەخويى پۆژنامەگەرى دراوہ، كەچى ھيشتان
پۆژنامەگەرى ھەردىلى دەسلاتە ، مادامەكىنىخ لە وولاتانەدا
وہزارەتى پاگەياندن و پۆژنامە و پۆژنامەنوسانى حكومى ھەنەو
پيکھيتانى ئەنجومەنى بالاي پۆژنامەگەرىش ھەربە پووالەتییە .

۵ بەرلەوہى بىر لە دارىشتنى بەلگەنامەيەك بۆ شەرەفى
پيشەى پۆژنامەگەرى بکەينەوہ كە پيى دەلین ((ئەخلاقى
پيشە)) دەبى پۆژنامەنوسان لە مافەگانى مرؤف و شىيار
بکريئەوہ ، ئەوکاتە ھەستى بەرپرسىياريتيى ئەخلاقيان لا
دروست دەبى بىئەوہى پايگەيەنن و دەشزانن چۆن پابەندى
بن .

سەرچاوه كان

كتيب :

- ١ - قورئانی پيروژ
- ٢ - د . ابراهيم الداقوي : قانون الاعلام ، منشورات جامعة بغداد ، مطبعة وزارة الاوقاف والشؤون الدينية ، ١٩٨٦ .
- ٣ - د . بسيوني ابراهيم حمادة : دور وسائل الاتصال في صنع القرارات في الوطن العربي : ط/١ ، منشورات مركز دراسات الوحدة العربية ، بيروت لبنان ، ١٩٩٣ .
- ٤ - د . جيهان المكاوي : حرية الفرد و حرية الصحافة ، ط/١ ، منشورات البيئة المصرية للكتاب ، ١٩٨١ .
- ٥ جون . ار . بيتنر : مقدمة في الاتصال الجماهيري ، ترجمة مركز الكتب الاردني ، عمان ، ١٩٩٠
- ٦ حهمه كهريم عارف : راگه يانندن له په راويزي دهسه لاتدا ، له بلاو كراوه كاني دهزگاي موكرياني ، چاپي يه كهم ، چاپخانه ي وهزاره تي پهروه رده ، هه ولير ، ٢٠٠١ .
- ٧ - حامد محمد علي : حول الاعلام و الاعلام الاسلامي ، ط/١ ، منشورات مكتب الاعلام للاتحاد الاسلامي في كوردستان ، مطبعة الثقافة ، اربيل ، ١٩٩٨ .

- ٨ د . سعيد عبدالكريم مبارك : اصول القانون ، ط/١ ، منشورات جامعة بغداد كلية القانون و السياسة ، مطبعة دار الكتب للطباعة والنشر ، بغداد .
- ٩ د . صبحي المحمصاني : أركان حقوق الانسان ، ط/١ ، منشورات دار العلم للملايين ، بيروت لبنان ، ١٩٧٩
- ١٠ د . عبداللطيف حمزة : الاعلام له تأريخه و مذهبه ، ط/١ ، منشورات دار الفكر العربي ، القاهرة ، بلا سنة طبع
- ١١ - د . منذر الشاوي : الدولة الديموقراطية ، ط/١ ، منشورات المجمع العلمي العراقي ، مطبعة دار الكتب للطباعة والنشر ، بغداد ، ١٩٩٨ ،
- ١٢ - د . محمد متولى و لطفي عبد القادر : الاعلام و حرية المجتمع فى موكب التاريخ ، ط/١ ، منشورات نهضة الشرق ، جامعة القاهرة ، ١٩٨٧ ،
- ١٤ - هارولد . ج . برمان : احاديث عن القانون الامريكى، ترجمة نور محمد فتح الله الخطيب و الدكتور مصطفى احمد فهمي ، ط/١ ، منشورات مركز كتب الشرق الاوسط ، مؤسسة فراكلين للطباعة والنشر ، القاهرة ، ١٩٦٤ .
- رؤننامه و گوڤار :

١٥ رؤننامهى (نداء المستقبل) .

١٦ رؤننامهى (الاتجاه الاخر) .

- ۱۷ - رۆژنامەى برايه تى .
۱۸ - گوڭقارى (الحوقى) يه كىتپى مافپهروه رانى عىراقى له
له ندهن ده ریده كات .

تۆپرى ئه نته رنىت :

- ۱۹ - گوڭقارى (وسائل الاعلام و الاخلاق) ي ئه لىكترونى كه
وه زاره تى ده ره وهى ئه مه رىكا له سه ر تۆپرى ئه نته رنىت
ده ریده كات .

۲- <http://www.usinfo.state.gov/journals/0401/ijga/htm>

۳- <http://www.Law.emory.edu/federal.uskonst.htm>

ياسا و ده ستور :

- ۲۲ ده ستورى ئه مه رىكى سالى ۱۷۹۸ ي هه مواركراو
۲۳ قانون تنظيم الصحافة المصرية رقم ۹۶ لسنة ۱۹۹۶
۲۴ قانون المطبوعات اللبناني رقم ۲۰ لسنة ۱۹۶۲ المعدل
۲۵ ياساى سه ندىكاي رۆژنامه نووسانى كوردستانى عىراق ژماره (۴)
ي سالى ۱۹۹۸

نوسەر له چەند دىرېكتادا:

- له سالى ۱۹۵۶ له شارى ھەوتېر له دايك بووھ.
- له سالى ۱۹۸۹/۱۹۸۸ كۆلىڭزى ياساى له زانكۆى سەلاھەددين تەواوكر دووھو بىروانامەى بەكالىورېۋسى له ياسا و مرگرتووه.
- له ۱۹۹۶/۵/۳۱ بىروانامەى ماستەرى له ياسا له نامەى " حق الملكية الأدبية والفنية في القانون العراقي والمقارن " له كۆلىڭزى ياسا و راميارى له زانكۆى سەلاھەددين و مرگرتووه.
- له ۲۰۰۲/۷/۷ بىروانامەى دكتوراى له ياسا له نامەى " جوارجىتوھى ياساى نازانئى رۇژنامەگەرى له كوردستانى عىراقدا " له كۆلىڭزى ياسا و راميارى له زانكۆى سەلاھەددين و مرگرتووه.
- بىخ له وئارو تۆۋىنمۇ زانستىيەگان، ئەم چاپكراوانەى خوارموى ھەپە شەمش كوزتە چىرۆكى كوردى ھاوبەش.
- ون بوون چىرۆك.
- دەرگا چىرۆك.
- سەعید زىبۆكى لای خۇمان رۇمان.
- چەمكى ماف چاپى يەكەم + چاپى دووھ.
- لىكتدانەھى ياساى بەكرىدان.
- چەمكى ياسا.
- حقوق المؤلف.
- ياسا و ماف.
- مافى دانەر و مرگىرپان، ھاوبەش.
- تېرچىو چىرۆك.
- دەسەلاتى جوارەم.
- ھونەرى مندالان.
- ئەم بەرھەمانەى نامادىيە بۇ چاپ،
- ئا و رۇمان.
- حزبى پلا و رۇمان.
- چەند وتارىكى رۇژنامەوانى.

له به ره مه چاپکراوه کانی پرۆژه ی ماف:

- ١- پهیره و پرۆگرامی ریکخراوی بلاوکردنه وهی رۆشنبیری یاسایی ٢٠٠١.
- ٢- الفدرالیه الکورستانیه و التوقعات المستقبلیه ٢٠٠١.
- ٣- له باره ی رۆشنبیری سیاسی - د. شیرزاد احمد النجار - و. محمد وهسمان ٢٠٠٢.
- ٤- ده ماگیری نه ته وایه تی - د. محهمه د که زنه یی ٢٠٠٢.
- ٥- مساهمة فی الامن القومي و سياسة الدفاع و جدلیة العلاقة بینهما الحقوقي / ماجد طاهر خلیل ٢٠٠٢.
- ٦- یاسای رۆژنامه گهری - د. که مال سه عدی ٢٠٠٣.
- ٧- شرح قانون الجنسية العراقية المحامي سرکوت سلیمان.
- ٨- شرح اصول المحاکمات الجزائية د. رزگار محمد قادر، ٢٠٠٤.
- ٩- نازادیی رۆژنامه گهری و نه خلاق ی پیشه د. که مال سه عدی، ٢٠٠٤.